

Violeta Tadić^{1*}

Boris Kordić^{2**}

UDC 159.944.4.072-057.875

Originalni naučni rad

Primljen: 04. 02. 2022.

Prihvaćen: 28. 04. 2022.

STRATEGIJE PREVLADAVANJA STRESA U VANREDNIM SITUACIJAMA KOD STUDENATA

REZIME: Ispitali smo strukturu strategija prevladavanja, povezanost dimenzije ličnosti eksplanatorni stil i strategija prevladavanja, kao i polne razlike i razlike između studenata fakulteta prirodnog i društvenog usmerenja u Beogradu. U istraživanju je učestvovalo 303 ispitanika. Eksplanatorni stil smo operacionalizovali kao dimenzije Dispozicioni optimizam i Nada i merili upitnicima Test životne orijentacije – revidiran (LOTR) i Skala nade kod odraslih (AHS). Strategije prevladavanja smo merili instrumentima Upitnik načina suočavanja sa stresom (WOCQ) i Indikatori strategija prevladavanja (CSI). Faktorskom analizom izolovano je ukupno dvanaest faktora na svim upitnicima, što je u skladu s nalazima dosadašnjih studija. Dobili smo izraženije angažovane strategije prevladavanja. Potvrđena je povezanost između Dispozicionog optimizma i strategija prevladavanja, kao i Nade i strategija prevladavanja. Statistički značajno izraženije vrednosti imaju žene i studenti društvenih fakulteta. Dobijeni rezultati ukazuju na potrebu angažovanijeg pristupa obrazovno-vaspitnih ustanova u sticanju kompetencija za aktivno suočavanje s vanrednim situacijama, a posebno kod studenata fakulteta prirodnih usmerenja i muškaraca.

KLJUČNE REČI: vanredne situacije, strategije prevladavanja, dispozicioni optimizam, nada, studenti

---

^{1*} Istraživač pripravnik i stipendista MPNTR u Institutu za pedagoška istraživanja, Beograd, e-mail: tadicv33@gmail.com

^{2**} Redovni profesor i prodekan za nauku i studije drugog i trećeg stepena, Fakultet bezbednosti, Beograd, e-mail: kordic@fb.bg.ac.rs

1. Uvod

Vanredne situacije predstavljaju poseban vid rizika i podrazumevaju postojanje uslova koji dovode do ljudskih i materijalnih gubitaka (Živković, 2009, prema Živković, Čabarkapa i Mlađan, 2011). Kada je u pitanju psihološki aspekt reagovanja čoveka na vanredne situacije, onda se govori o strahu po život pojedinca, o psihičkoj neravnoteži koja nastaje usled pojačanih zahteva okoline na čoveka u uslovima vanrednih situacija. S obzirom na to da vanredne situacije nastaju neočekivano i zatiču ljude nespremne, individualni doživljaj stresa može biti veoma intenzivan, a sposobnost osobe da se u tom trenutku suoči sa vanrednim događajem može biti ograničena. Individualne reakcije ljudi za vreme vanrednih situacija uslovljene su brojnim činiocima, odnosno resursima. Značajnu ulogu imaju strategije prevladavanja stresa ili mehanizmi prevladavanja krize, kao procesi koji pomažu ponovnom uspostavljanju psihičke ravnoteže, s jedne strane, kao i dimenzije ličnosti kao što je eksplanatorni stil, s druge strane.

Jedna od najprihvaćenijih definicija prevladavanja stresa jeste ona koju su predložili Lazarus i Folkmanova (Lazarus & Folkman, 2004, str. 145), prema kojoj prevladavanje predstavlja „trajno, promenljivo kognitivno i bihevioralno nastojanje izlaženja na kraj sa specifičnim spoljašnjim i/ili unutrašnjim zahtevima, a koji su procenjeni kao opterećujući ili u toj meri teški da nadilaze resurse kojima osoba raspolaže“. Navedeni autori razlikuju prevladavanje usmereno na problem i prevladavanje usmereno na emocije. Strategije prevladavanja usmerene na problem podrazumevaju definisanje problema, traženje alternativnih rešenja, odmeravanje određenih mogućnosti u smislu gubitka ili dobitka, odabir jednog rešenja i stupanje u akciju (Wang & Saudino, 2011). Nasuprot tome, strategije prevladavanja usmerene na emocije sastoje se u izbegavanju, minimiziranju i distanciranju negativnih događaja i imaju za cilj regulaciju afekata, održavanje nade i optimizma, kao i odbijanje prihvatanja najgoreg (Zotović, 2004).

Karver i saradnici (Carver, Scheier, & Wientraub, 1989) pretpostavili su postojanje trinaest strategija prevladavanja: aktivno suočavanje; planiranje; zanemarivanje drugih aktivnosti; samokontrola; traženje pomoći; traženje emocionalne podrške; ventiliranje; odustajanje; po-

zitivna reinterpretacija i rast; negiranje; prihvatanje; okretanje religiji. Pojedini autori akcentiraju stavljaju na prevladavanje izbegavanjem (Elliot, Thrash, & Murayama, 2011), ili se naglašava više strategija, kao što su prevladavanje putem rešavanja problema, traženje socijalne podrške i izbegavanje (Amirkhan, 1990).

Kako bi otkrili resurse koji doprinose pozitivnom ishodu borbe sa stresnim situacijama, istraživači analiziraju različite dimenzije ličnosti (Genc, Pekić i Matanović, 2013). Među značajnijim konstruktima koji se vezuju za stresne situacije ističe se atribucionni ili eksplanatorni stil, koji se definiše kao tendencija da se ponude slična objašnjenja za različite događaje (Buchanan & Seligman, 1995). Parametri eksplanatornog stila su internalnost/eksternalnost, stabilnost/nestabilnost i globalnost/specifičnost (Abramson, Seligman, & Teasdale, 1978). Na osnovu navedenog, mogu se razlikovati pesimistički i optimistički eksplanatorni stil (Seligman, 1991). Pesimistički stil tumačenja događaja karakterišu internalnost, stabilnost i globalnost, a optimistički stil karakterišu eksternalnost, nestabilnost i specifičnost.

Smatra se da eksplanatorni stil više objašnjava tendenciju tumačenja svakodnevnih događaja koja može biti pesimistička ili optimistička, i da to ne treba izjednačavati s osobinom ličnosti kao što je dispozicioni optimizam (Carver & Scheier, 2014). Eksplanatorni stil se operacionalizuje kroz dimenziju optimizam/pesimizam, kao kod Testa životne orijentacije (Scheier, Carver, & Bridges, 1994), ili kroz dimenziju Nade, kao kod Skale nade za odrasle (Snyder et al., 1991). Pokazalo se da je nada bliska konstruktima optimizma (Carver & Scheier, 2014). U stresnim situacijama, kada se zacrtani cilj ne može ostvariti, nada pomaže da se pronađu alternativna rešenja za postizanje cilja, kao i motivacija za sprovođenje alternativnih načina (Snyder, Rand, & Sigmon, 2005).

Brojne evaluacione studije pokazuju kako se optimisti u situacijama koje su podložne kontroli, češće služe strategijama prevladavanja koje su usmerene na problem, a kada su suočeni s gubicima, primenjuju strategije usmerene na emocije, pri čemu nastoje da okolnosti postmatraju iz što pozitivnijeg ugla (Genc, 2014). Nasuprot optimistima, pesimisti najčešće koriste različita izbegavajuća ponašanja (Thompson & Gaudreau, 2008, prema Genc, Pekić i Matanović, 2013). Istraživanja, ta-

kođe, potvrđuju visoke negativne korelacije između optimizma, s jedne strane, i depresivne ličnosti, otuđenosti i beznadežnosti, s druge (Oláh, 2005, prema Genc, Pekić i Matanović, 2013).

Pojedina istraživanja se bave pitanjem prevladavanja stresa u prirodni ili tehnološki katastrofama. Tako su Baum i saradnici u svom istraživanju (Baum, Fleming, & Singer, 1983) došli do nalaza prema kojem ljudi koji su preživeli tehnološku katastrofu u većoj meri koriste strategije prevladavanja usmerene na problem, za razliku od strategija prevladavanja koje su usmerene na emocije. Stivart (Stewart, 1986) je došao do zaključka da u slučaju tornada, korišćenje strategija prevladavanja usmerenih na problem pozitivno korelira s manjim stepenom anksioznosti kod muškaraca i s manjim obraćanjem žena zdravstvenim službama, dok prevladavanje usmereno na emocije korelira s većim stepenom anksioznosti kod muškaraca. Marfi (Murphy, 1986) opisuje da su u zajednici pogođenoj vulkanskom erupcijom psihološki efekti dugotrajni uprkos upotrebi pozitivnih strategija prevladavanja i socijalne podrške. MekKamon i saradnici (McCammon, Durham, Allison, & Williamson, 1988) upoređuju strategije prevladavanja kod pripadnika spasilačkih službi nakon eksplozije zgrade i nakon tornada. Nakon tornada, obrasci prevladavanja se menjaju, pa tako osoba od prevladavanja usmerenog na problem postepeno prelazi na primenu prevladavanja usmerenog na emocije.

S obzirom na relativno mali broj istraživanja strategija prevladavanja stresa u vanrednim situacijama, kao i nedostatka istraživanja na našem području, odlučili smo da sprovedemo istraživanje kojim bi utvrdili primene strategija prevladavanja u vanrednim situacijama i povezanost s dimenzijom ličnosti eksplanatorni stil.

2. Metod

Sprovedeno je eksplorativno istraživanje na prigodnom uzorku studenata kojim smo ispitali povezanost i izraženost strategija prevladavanja i dimenzije eksplanatorni stil, tako što smo studente postavili u zamišljenu situaciju stresa usled vanredne situacije. Ispitali smo strukturu strategija prevladavanja na našem uzorku, povezanost dimenzije ličnosti eksplanatorni stil i strategija prevladavanja, kao i polne razlike

i razlike između studenata fakulteta prirodnog (tehničko-tehnološkog usmerenja) i fakulteta društvenog usmerenja.

2.1. Uzorak

U istraživanju je učestvovalo 303 ispitanika, od čega 53,1% čine osobe ženskog pola, dok muški ispitanici čine 46,9% uzorka. Uzrast ispitanika se kretao od 18 do 40 godina (AS = 22,56). Ispitanici su podeľjeni u dve kategorije: studenti fakulteta prirodnog usmerenja (41,3%) i studenti fakulteta društvenog usmerenja (58,7%). Fakultete prirodnog usmerenja čine Mašinski (23,1%) i Šumarski fakultet (18,2%), a fakultete društvenog usmerenja Fakultet bezbednosti (42,6%) i Filozofski fakultet – smer Psihologija (16,2% ukupnog uzorka).

2.2. Instrumenti

Osnovne varijable u istraživanju, strategije prevladavanja stresa i dimenzija ličnosti eksplanatorni stil, ispitane su upotrebom upitnika s petostepenom Likertovom skalom. Za istraživanje dimenzije ličnosti eksplanatorni stil korišćeni su sledeći instrumenti: upitnik Test životne orijentacije – revidiran (*Life Orientation Test-Revised – LOTR*; Scheier, Carver, & Bridges, 1994) – dimenzija Dispozicioni optimizam; i upitnik Skala nade kod odraslih (*Adult Hope Scale – AHS*; Snyder et al., 1991) – dimenzija Nade. Za istraživanje strategija prevladavanja korišćeni su sledeći instrumenti: Upitnik načina suočavanja sa stresom (*Ways of Coping Questionnaire – WOCQ*; Folkman & Lazarus, 1988), i upitnik Indikatori strategija prevladavanja (*Coping Strategy Indicator – CSI*; Amirkhan, 1990). Svi upitnici su provereni na našem uzorku i revidirani. Uputstvo kod svakog upitnika prilagođeno je tako da ispitanike stavi u zamišľjenu vanrednu situaciju. Tako je uputstvo za Upitnik načina suočavanja sa stresom glasilo (WOCQ): „Ovim upitnikom želimo da ispitamo kako se osećate i kako postupate u okolnostima koje vas uznemiruju, ugrožavaju, odnosno u situacijama koje doživľjavate stresnim. Zamislite kako biste reagovali u nekoj vanrednoj situaciji (poplava, požar, zemljotres, itd.) i označite u kojoj meri biste koristili oblike ponašanja opisane u dole navedenim tvrdnjama...“ Uputstvo za upitnik

Indikatori strategija prevladavanja (CSI) glasilo je: „Pokušajte sada da se priselite stresne situaciju u kojoj ste se nedavno našli, koja vam je predstavljala problem i zbog koje ste bili zabrinuti. To može biti bilo koja stresna situacija ili vanredna situacija (kao što su poplava, požar, i slično) iz vašeg ličnog iskustva, ili stresna situacija koju ne biste voleli da doživite u stvarnosti.“ Dobijeni podaci su obrađeni multivarijantnom statistikom, a zatim tumačeni.

3. Rezultati

3.1. Faktorska analiza

Kao prvi korak utvrdili smo pogodnosti korelacijske matrice za faktorizaciju pomoću Kaiser Meyer Olkinovog indeksa i Bartlettovog testa. Na osnovu dobijenih rezultata, vrednost KMO iznosi .746, a Bartlettov test je statistički značajan ($p < .01$), što potvrđuje opravdanost primene faktorske analize.

Faktorskom analizom, metodom glavnih komponenti (s Promax rotacijom i Kaiser normalizacijom), izolovano je ukupno dvanaest faktora na svim upitnicima, a pouzdanosti su merene Kronbahovim alfa koeficijentom. Na Upitniku načina suočavanja sa stresom (WOCQ) izolovano je pet faktora: *Negiranje problema* ($\alpha = .755$), *Magijsko mišljenje* ($\alpha = .761$), *Aktivno rešavanje problema* ($\alpha = .756$), *Rešavanje problema uz razvoj ličnosti* ($\alpha = .639$), *Rešavanje problema uz pomoć drugih* ($\alpha = .690$), dok su na upitniku Indikatori strategija prevladavanja (CSI) izolovana tri faktora: *Socijalna podrška* ($\alpha = .739$), *Usmerenost na problem* ($\alpha = .669$), *Povlačenje od problema* ($\alpha = .646$). Na upitniku Test životne orijentacije (LOT) izolovana su dva faktora: *Optimizam* ($\alpha = .721$) i *Pesimizam* ($\alpha = .539$), a na upitniku Skala nade kod odraslih (AHS) takođe dva faktora: *Vera u sposobnost rešavanja problema* ($\alpha = .632$) i *Unutrašnji oslonac* ($\alpha = .597$).

Faktor *Negiranje problema* okuplja tvrdnje koje se odnose na negiranje postojanja stresora i prihvatanje situacije kakva jeste bez nastojanja da se bilo šta promeni. Takođe, ovaj faktor uključuje i različite aktivnosti (spavanje, putovanje, itd.) koje imaju za cilj da distanciraju osobu od razmišljanja o stresoru. Ajtemi koji pokazuju najveće zasićenje

faktora jesu: „Pomirio bih se s onim što se dogodilo, jer se ništa ne bi moglo učiniti“ (.624), „Nastavio bih živeti kao da se ništa nije dogodilo“ (.599), „Događaj bih prikazao nevažnim; ne bih stvar uzimao suviše ozbiljno“ (.586).

Drugi faktor, *Magijsko mišljenje*, okuplja tvrdnje koje se odnose na uverenja osobe da je moguće iracionalnim putevima uspostaviti kontrolu nad događajima. Ajtemi koji su pokazali najveće zasićenje faktora jesu: „Samome sebi bih prebacivao ili prigovarao“ (.691), „Želeo bih da situacija nestane ili se nekako okonča“ (.579), „Obećao bih samom sebi da će sledeći put biti drugačije“ (.574).

Faktor *Aktivno rešavanje problema* podrazumeva usmeravanje pažnje na problem i preduzimanje konkretnih aktivnosti za njegovo rešavanje, uz oslanjanje na prethodna iskustva. Ajtemi koji pokazuju najveće zasićenje faktora jesu: „Izradio bih plan delovanja i sledio ga“ (.643), „Oslonio bih se na prošla iskustva: već sam bio u sličnoj situaciji“ (.643), „Pronašao bih nekoliko različitih rešenja problema“ (.589).

Faktor *Rešavanje problema uz razvoj ličnosti* podrazumeva tendenciju osobe da se suoči sa stresom tako što će iz date situacije izvući pozitivne aspekte koji će doprineti njenom ličnom razvoju, u smislu lične promene i zrelosti. Ajtemi koji pokazuju najveće zasićenje faktora jesu: „Sazreo bih kao ličnost i/ili bih se promenio kao osoba“ (.739), „Govorio bih samom sebi stvari koje bi mi pomogle da se bolje osećam“ (.612), „Ponovno bih otkrio šta je u životu važno“ (.540).

Faktor *Rešavanje problema uz pomoć drugih* podrazumeva traženje emocionalne i instrumentalne podrške, odnosno sposobnost posmatranja situacije iz perspektive drugih i traženje razumevanja i empatije od strane okoline, kao i pomoći i saveta u vezi s problemom. Ajtemi koji pokazuju najveće zasićenje faktora jesu: „Pokušao bih stvari sagledati s tuđeg gledišta“ (.659), „Zamišljao bih kako bi u takvoj situaciji postupila osoba kojoj se divim i time bih se ravnao“ (.580), „Potražio bih stručnu pomoć“ (.577).

Faktor *Socijalna podrška* predstavljen je tvrdnjama koje se odnose na traženje emocionalne podrške i pomoći od strane prijatelja, stručnjaka i drugih ljudi: „Tražio sam podršku onih koji me najbolje poznaju“ (.774), „Potražio sam prijatelja da mi pomogne da se osećam bolje u vezi

s problemom“ (.715), „Otišao sam kod nekog (prijatelja ili stručnjaka) kako bi mi pomogao da se bolje osećam“ (.653).

Faktor *Usmerenost na problem* predstavljen je pomoću tvrdnji koje se odnose na pažljivo promišljanje i traženje različitih načina za rešavanje problema: „Trudio sam se da smislim što je moguće više rešenja pre nego što sam odlučio šta da radim“ (.743), „Čvrsto sam stao i borio se za ono što sam najviše želeo u toj situaciji“ (.674), „Smišljao sam plan akcije za suočavanje sa problemom“ (.642).

Faktor *Povlačenje od problema* predstavljen je pomoću tvrdnji koje se odnose na distanciranje od problema i izbegavanje suočavanja s problemom: „Želeo sam prosto da me ljudi ostave na miru“ (.725), „Provodio sam u samoći više vremena nego obično“ (.716), „Sanjario sam o boljim vremenima“ (.595).

Faktor *Optimizam* predstavljen je pomoću tvrdnji koje se odnose na sklonost da se očekuje najbolji mogući ishod u datoj situaciji, kao i postojanje nade i „uzdanje“ u budućnost: „U neizvesnim situacijama obično očekujem najbolji ishod“ (.810), „Uglavnom očekujem da će mi se desiti više dobrih nego loših stvari“ (.792), „Uvek sam optimista po pitanju svoje budućnosti“ (.792).

Faktor *Pesimizam* predstavljen je pomoću tvrdnji koje se odnose na sklonost da se stvari posmatraju negativno, uz očekivanje najgoreg ishoda: „Ako stvari mogu da krenu naopako po mene, sigurno će krenuti“ (.823), „Gotovo nikada ne očekujem da će se stvari odvijati onako kako ja želim“ (.724), „Retko računam s tim da će mi se desiti dobre stvari“ (.536).

Faktor *Vera u sposobnost rešavanja problema* predstavljen je pomoću tvrdnji koje se odnose na sposobnost pronalaženja raznih načina za rešavanje problema kako bi se postigao najbolji mogući ishod i dobile željene stvari: „Mogu da smislim mnogo načina da se izvučem iz problema“ (.712), „Postoji mnogo načina za rešavanje bilo kog problema“ (.660), „Čak i kada se drugi obeshrabre, znam da mogu pronaći način da rešim problem“ (.619).

Faktor *Unutrašnji oslonac* predstavljen je pomoću tvrdnji koje podrazumevaju brigu u smislu lične odgovornosti, kao i stremljenje ka ciljevima: „Često brinem o nečemu“ (.685), „Brinem se za svoje zdravlje“ (.639), „Energično sledim svoje ciljeve“ (.545).

3.2. Deskriptivna statistika faktora

U Tabeli 1 prikazane su vrednosti dobijenih faktora. Dimenzija koja je ostvarila najveću prosečnu vrednost, a tiče se skale WOCQ jeste *Aktivno rešavanje problema* (AS = 3,57), dok je najmanju prosečnu vrednost ostvarila dimenzija *Negiranje problema* (AS = 2,49). Najveću vrednost na skali CSI ostvarila je *Usmerenost na problem* (AS = 3,50), dok je najmanju vrednost ostvarila dimenzija *Povlačenje od problema* (AS = 2,89). Na skali LOT, veću prosečnu vrednost ostvario je *Optimizam* (AS = 3,42) od *Pesimizma* (AS = 2,72). Što se tiče skale AHS, obe dimenzije su ostvarile značajno visoke vrednosti, najveće u odnosu na sve ostale skale: *Unutrašnji oslonac* (3,63) i *Vera u sposobnost rešavanja problema* (3,61).

Tabela 1. Deskriptivna statistika izolovanih faktora

	N	Min	Max	AS	SD
Negiranje problema (WOC)	303	1,2	4,3	2,49	0,64
Magijsko mišljenje (WOC)	303	1,5	4,7	3,09	0,69
Aktivno rešavanje problema (WOC)	303	1,9	5,0	3,57	0,66
Rešavanje problema uz razvoj ličnosti (WOC)	303	1,0	5,0	3,35	0,78
Rešavanje problema uz pomoć drugih (WOC)	303	1,2	4,7	3,34	0,66
Socijalna podrška (CSI)	303	1,0	5,0	3,45	0,93
Usmerenost na problem (CSI)	303	1,2	5,0	3,50	0,79
Povlačenje od problema (CSI)	303	1,0	5,0	2,89	0,87
Optimizam (LOT)	303	1,0	5,0	3,42	0,98
Pesimizam (LOT)	303	1,0	5,0	2,72	0,91
Vera u sposobnost rešavanja problema (AHS)	303	1,3	5,0	3,61	0,76
Unutrašnji oslonac (AHS)	303	1,3	4,8	3,63	0,68

3.3. Povezanost dimenzija ličnosti i strategija prevladavanja

U Tabeli 2 prikazane su povezanosti između dimenzije Dispozicioni optimizam i strategija prevladavanja. Sve strategije prevladavanja su pozitivno povezane s Optimizmom sem Negiranja problema, koje

je negativno nisko povezano, i Magijskog mišljenja i Povlačenja od problema, koji nisu statistički značajno povezani. Strategije prevladavanja koje su pozitivno povezane s Optimizmom takođe su negativno povezane s Pesimizmom, a Negiranje problema obrnuto. Magijsko mišljenje je negativno povezano s Pesimizmom, a Povlačenje od problema nije statistički značajno povezano.

Tabela 2. Povezanost dimenzije Dispozicioni optimizam i strategija prevladavanja

	Optimizam	Pesimizam
WOC Negiranje problema	-,147*	,135*
WOC Magijsko mišljenje	0,058	-,201**
WOC Aktivno rešavanje problema	,327**	-,159**
WOC Rešavanje problema uz razvoj ličnosti	,300**	-,262**
WOC Rešavanje problema uz pomoć drugih	,204**	-,206**
CSI Socijalna podrška	,187**	-,146*
CSI Usmerenost na problem	,344**	-,117*
CSI Povlačenje od problema	-0,060	0,029

Napomena: *p < .05, **p < .01

U Tabeli 3 prikazane su povezanosti između dimenzije Nada i strategija prevladavanja. Sve strategije prevladavanja su pozitivno povezane s oba faktora Nade, sem Negiranja problema, koje je negativno nisko povezano, i Magijskog mišljenja i Povlačenja od problema, koji nisu statistički značajno povezani.

Tabela 3. Povezanost dimenzije Nade i strategija prevladavanja

	Vera u sposobnost rešavanja problema	Unutrašnji oslonac
WOC Negiranje problema	-,214**	-,228**
WOC Magijsko mišljenje	0,037	0,044
WOC Aktivno rešavanje problema	,351**	,191**
WOC Rešavanje problema uz razvoj ličnosti	,153**	,267**

WOC Rešavanje problema uz pomoć drugih	,140*	,192**
CSI Socijalna podrška	,131*	,153**
CSI Usmerenost na problem	,302**	,244**
CSI Povlačenje od problema	-0,057	0,024

Napomena: * $p < .05$, ** $p < .01$

3.4. Ispitivanje razlika među grupama

T-test analizom ispitano je da li postoji razlika prema polu u odnosu na izolovane faktore, kao i razlika prema vrsti fakulteta. U Tabeli 4 može se videti da postoje statistički značajne razlike između pola i svih ispitivanih dimenzija, sem dimenzije *Povlačenje od problema*. Uglavnom su veće vrednosti prisutne kod devojaka, sem Negiranja problema i Pesimizma koji su izraženiji kod mladića.

Tabela 4. Razlike između pola i skala korišćenih u istraživanju

		N	AS	SD	F	t	df	p																																																												
Negiranje problema	mladići	142	2,68	0.648	1.927	5.144	301	0.000																																																												
	devojke	161	2,32	0.575					Magijsko mišljenje	mladići	142	3,00	0.626	1.864	-2.098	301	0.037	devojke	161	3,17	0,726	Aktivno rešavanje problema	mladići	142	3,47	0,644	0,270	-2,414	301	0,016	devojke	161	3,65	0,658	Rešavanje problema uz razvoj ličnosti	mladići	142	3,06	0,767	3,590	-6,535	301	0,000	devojke	161	3,61	0,696	Rešavanje problema uz pomoć drugih	mladići	142	3,16	0,582	0,004	-2,925	301	0,004	devojke	161	3,34	0,605	Socijalna podrška	mladići	142	3,24	0,904	1,321	-3,783	301
Magijsko mišljenje	mladići	142	3,00	0.626	1.864	-2.098	301	0.037																																																												
	devojke	161	3,17	0,726					Aktivno rešavanje problema	mladići	142	3,47	0,644	0,270	-2,414	301	0,016	devojke	161	3,65	0,658	Rešavanje problema uz razvoj ličnosti	mladići	142	3,06	0,767	3,590	-6,535	301	0,000	devojke	161	3,61	0,696	Rešavanje problema uz pomoć drugih	mladići	142	3,16	0,582	0,004	-2,925	301	0,004	devojke	161	3,34	0,605	Socijalna podrška	mladići	142	3,24	0,904	1,321	-3,783	301	0,000	devojke	161	3,64	0,915								
Aktivno rešavanje problema	mladići	142	3,47	0,644	0,270	-2,414	301	0,016																																																												
	devojke	161	3,65	0,658					Rešavanje problema uz razvoj ličnosti	mladići	142	3,06	0,767	3,590	-6,535	301	0,000	devojke	161	3,61	0,696	Rešavanje problema uz pomoć drugih	mladići	142	3,16	0,582	0,004	-2,925	301	0,004	devojke	161	3,34	0,605	Socijalna podrška	mladići	142	3,24	0,904	1,321	-3,783	301	0,000	devojke	161	3,64	0,915																					
Rešavanje problema uz razvoj ličnosti	mladići	142	3,06	0,767	3,590	-6,535	301	0,000																																																												
	devojke	161	3,61	0,696					Rešavanje problema uz pomoć drugih	mladići	142	3,16	0,582	0,004	-2,925	301	0,004	devojke	161	3,34	0,605	Socijalna podrška	mladići	142	3,24	0,904	1,321	-3,783	301	0,000	devojke	161	3,64	0,915																																		
Rešavanje problema uz pomoć drugih	mladići	142	3,16	0,582	0,004	-2,925	301	0,004																																																												
	devojke	161	3,34	0,605					Socijalna podrška	mladići	142	3,24	0,904	1,321	-3,783	301	0,000	devojke	161	3,64	0,915																																															
Socijalna podrška	mladići	142	3,24	0,904	1,321	-3,783	301	0,000																																																												
	devojke	161	3,64	0,915																																																																

Usmerenost na problem	mladići	142	3,38	0,815	1,220	-2,476	301	0,014
	devojke	161	3,61	0,759				
Povlačenje od problema	mladići	142	2,92	0,821	1,742	0,600	301	0,549
	devojke	161	2,86	0,910				
Optimizam	mladići	142	3,25	1,006	1,675	-2,872	301	0,004
	devojke	161	3,56	0,925				
Pesimizam	mladići	142	2,90	0,868	0,649	3,358	301	0,001
	devojke	161	2,56	0,911				
Vera u sposobnost rešavanja problema	mladići	142	3,47	0,843	15,175	-3,010	301	0,003
	devojke	161	3,73	0,653				
Unutrašnji oslonac	mladići	142	3,43	0,720	4,225	-4,899	301	0,000
	devojke	161	3,80	0,594				

U Tabeli 5 može se videti da postoje razlike između studenata prirodnih i društvenih fakulteta. Naime, rezultati pokazuju da statistički značajne razlike postoje u pogledu svih dimenzija, sem dimenzije *Povlačenje od problema*, gde ne postoje statistički značajne razlike. Studenti društvenih fakulteta pokazuju izraženije sve strategije prevladavanja sem Negiranja problema, koji je izraženiji kod studenata prirodnih fakulteta. Kod studenata društvenih fakulteta, takođe su izraženiji faktori Nade i Optimizam, a Pesimizam je izraženiji kod studenata prirodnih fakulteta.

Tabela 5. Razlike između studenata društvenih i prirodnih fakulteta

		N	AS	SD	F	t	df	p
Negiranje problema	društveni	178	2,31	0,587	0,031	-6,443	301	0,000
	prirodni	125	2,76	0,612				
Magijsko mišljenje	društveni	178	3,23	0,715	2,722	4,226	301	0,000
	prirodni	125	2,90	0,592				
Aktivno rešavanje problema	društveni	178	3,74	0,626	0,004	5,664	301	0,000
	prirodni	125	3,32	0,626				

Rešavanje problema uz razvoj ličnosti	društveni	178	3,63	0,656	5,68	8,475	301	0,000																																																																																																			
	prirodni	125	2,94	0,762					Rešavanje problema uz pomoć drugih	društveni	178	3,34	0,541	0,003	3,336	301	0,001	prirodni	125	3,13	0,529	Socijalna podrška	društveni	178	3,65	0,907	1,521	4,564	301	0,000	prirodni	125	3,17	0,892	Usmerenost na problem	društveni	178	3,65	0,724	4,299	4,003	301	0,000	prirodni	125	3,29	0,840	Povlačenje od problema	društveni	178	2,83	0,873	0,077	-1,348	301	0,179	prirodni	125	2,97	0,860	Optimizam	društveni	178	3,66	0,890	2,773	5,328	301	0,000	prirodni	125	3,07	0,994	Pesimizam	društveni	178	2,47	0,888	2,278	-6,121	301	0,000	prirodni	125	3,08	0,809	Vera u sposobnost rešavanja problema	društveni	178	3,78	0,628	21,66	4,810	301	0,000	prirodni	125	3,37	0,859	Unutrašnji oslonac	društveni	178	3,85	0,538	11,538	7,241	301
Rešavanje problema uz pomoć drugih	društveni	178	3,34	0,541	0,003	3,336	301	0,001																																																																																																			
	prirodni	125	3,13	0,529					Socijalna podrška	društveni	178	3,65	0,907	1,521	4,564	301	0,000	prirodni	125	3,17	0,892	Usmerenost na problem	društveni	178	3,65	0,724	4,299	4,003	301	0,000	prirodni	125	3,29	0,840	Povlačenje od problema	društveni	178	2,83	0,873	0,077	-1,348	301	0,179	prirodni	125	2,97	0,860	Optimizam	društveni	178	3,66	0,890	2,773	5,328	301	0,000	prirodni	125	3,07	0,994	Pesimizam	društveni	178	2,47	0,888	2,278	-6,121	301	0,000	prirodni	125	3,08	0,809	Vera u sposobnost rešavanja problema	društveni	178	3,78	0,628	21,66	4,810	301	0,000	prirodni	125	3,37	0,859	Unutrašnji oslonac	društveni	178	3,85	0,538	11,538	7,241	301	0,000	prirodni	125	3,32	0,741								
Socijalna podrška	društveni	178	3,65	0,907	1,521	4,564	301	0,000																																																																																																			
	prirodni	125	3,17	0,892					Usmerenost na problem	društveni	178	3,65	0,724	4,299	4,003	301	0,000	prirodni	125	3,29	0,840	Povlačenje od problema	društveni	178	2,83	0,873	0,077	-1,348	301	0,179	prirodni	125	2,97	0,860	Optimizam	društveni	178	3,66	0,890	2,773	5,328	301	0,000	prirodni	125	3,07	0,994	Pesimizam	društveni	178	2,47	0,888	2,278	-6,121	301	0,000	prirodni	125	3,08	0,809	Vera u sposobnost rešavanja problema	društveni	178	3,78	0,628	21,66	4,810	301	0,000	prirodni	125	3,37	0,859	Unutrašnji oslonac	društveni	178	3,85	0,538	11,538	7,241	301	0,000	prirodni	125	3,32	0,741																					
Usmerenost na problem	društveni	178	3,65	0,724	4,299	4,003	301	0,000																																																																																																			
	prirodni	125	3,29	0,840					Povlačenje od problema	društveni	178	2,83	0,873	0,077	-1,348	301	0,179	prirodni	125	2,97	0,860	Optimizam	društveni	178	3,66	0,890	2,773	5,328	301	0,000	prirodni	125	3,07	0,994	Pesimizam	društveni	178	2,47	0,888	2,278	-6,121	301	0,000	prirodni	125	3,08	0,809	Vera u sposobnost rešavanja problema	društveni	178	3,78	0,628	21,66	4,810	301	0,000	prirodni	125	3,37	0,859	Unutrašnji oslonac	društveni	178	3,85	0,538	11,538	7,241	301	0,000	prirodni	125	3,32	0,741																																		
Povlačenje od problema	društveni	178	2,83	0,873	0,077	-1,348	301	0,179																																																																																																			
	prirodni	125	2,97	0,860					Optimizam	društveni	178	3,66	0,890	2,773	5,328	301	0,000	prirodni	125	3,07	0,994	Pesimizam	društveni	178	2,47	0,888	2,278	-6,121	301	0,000	prirodni	125	3,08	0,809	Vera u sposobnost rešavanja problema	društveni	178	3,78	0,628	21,66	4,810	301	0,000	prirodni	125	3,37	0,859	Unutrašnji oslonac	društveni	178	3,85	0,538	11,538	7,241	301	0,000	prirodni	125	3,32	0,741																																															
Optimizam	društveni	178	3,66	0,890	2,773	5,328	301	0,000																																																																																																			
	prirodni	125	3,07	0,994					Pesimizam	društveni	178	2,47	0,888	2,278	-6,121	301	0,000	prirodni	125	3,08	0,809	Vera u sposobnost rešavanja problema	društveni	178	3,78	0,628	21,66	4,810	301	0,000	prirodni	125	3,37	0,859	Unutrašnji oslonac	društveni	178	3,85	0,538	11,538	7,241	301	0,000	prirodni	125	3,32	0,741																																																												
Pesimizam	društveni	178	2,47	0,888	2,278	-6,121	301	0,000																																																																																																			
	prirodni	125	3,08	0,809					Vera u sposobnost rešavanja problema	društveni	178	3,78	0,628	21,66	4,810	301	0,000	prirodni	125	3,37	0,859	Unutrašnji oslonac	društveni	178	3,85	0,538	11,538	7,241	301	0,000	prirodni	125	3,32	0,741																																																																									
Vera u sposobnost rešavanja problema	društveni	178	3,78	0,628	21,66	4,810	301	0,000																																																																																																			
	prirodni	125	3,37	0,859					Unutrašnji oslonac	društveni	178	3,85	0,538	11,538	7,241	301	0,000	prirodni	125	3,32	0,741																																																																																						
Unutrašnji oslonac	društveni	178	3,85	0,538	11,538	7,241	301	0,000																																																																																																			
	prirodni	125	3,32	0,741																																																																																																							

S obzirom na slične nalaze razlike među grupama po polu i fakultetima, proverili smo raspodelu uzorka prema datim varijablama (v. Tabela 6) i uočili neravnomernu zastupljenost pola na poduzorcima prirodnih i društvenih fakulteta.

Tabela 6. Ukršteni prikaz varijablii fakulteta i pola

		Fakulteti		Ukupno
		Društveni	Prirodni	
Pol	M	35	107	142
	Ž	143	18	161
Ukupno		178	125	303

4. Diskusija

U radu smo ispitali reakcije studenata na zamišljenu vanrednu situaciju na testovima koji mere strategije prevladavanja stresa i dimenzije Dispozicionog optimizma i Nade, kao pokazatelja eksplanatornog stila. Na našem prigodnom uzorku dobili smo faktorsku strukturu koja nalikuje rezultatima drugih istraživača. Struktura na Upitniku načina suočavanja sa stresom izvorno je sledeća (Folkman & Lazarus, 1988): Suočavanje konfrontiranjem (engl. *Confrontive coping*), Distanciranje (engl. *Distancing*), Samokontrola (engl. *Self-controlling*), Traženje socijalne podrške (engl. *Seeking social support*), Prihvatanje odgovornosti (engl. *Accepting responsibility*), Bežanje – izbegavanje (engl. *Escape-Avoidance*), Planirano rešavanje problema (engl. *Planful problem-solving*) i Pozitivna ponovna procena (engl. *Positive reappraisal*). Istraživanja u kojima je korišćen Upitnik načina suočavanja sa stresom dobijene su različite faktorske strukture (Rexrode, Petersen, & O’Toole, 2008). Na našem uzorku smo izdvojili sledeće faktore: Negiranje problema, Magijsko mišljenje, Aktivno rešavanje problema, Rešavanje problema uz razvoj ličnosti, Rešavanje problema uz pomoć drugih. Sličnu strukturu nalazimo kod autora Sorli i Sekton (Sorlie & Sexton, 2001): Mišljenje usmereno na ispunjavanje želja (engl. *Wishful thinking*), Orijentisanost na cilj (engl. *Goal oriented*), Traženje podrške (engl. *Seeking support*), Razmišljanje o problemu (engl. *Thinking it over*) i Izbegavanje (engl. *Avoidance*). Približno sličnu strukturu nalazimo u istraživanju rađenom na tri različita uzorka (Vitaliano, Russo, Carr, Maiuro & Becker, 1985): Fokusiranje na problem (engl. *Problem-Focused*), Mišljenje usmereno na ispunjavanje želja (engl. *Wishful thinking*), Traženje socijalne podrške (engl. *Seeking social support*), Samookrivljavanje (engl. *Blamed Self*) i Izbegavanje (engl. *Avoidance*). Prilikom imenovanja faktora odlučili smo se za detaljnije nazive koji bolje odražavaju smisao dobijenih faktora.

Struktura upitnika Indikatori strategija prevladavanja (Amirkhan, 1990) izvorno sadrži tri faktora: Rešavanje problema, Traženje socijalne podrške i Izbegavanje. U našem istraživanju dobili smo takođe tri faktora koje smo nazvali: Socijalna podrška, Usmerenost na problem i Povlačenje od problema. Dosadašnja istraživanja uglavnom potvrđuju trofaktorsku strukturu, s tim što se faktor Izbegavanje pokazuje kao heterogen (Žuljević, Jovanović i Gavrilov-Jerković, 2015). Provera upitnika na uzorku grčke populacije pokazala je strukturu s četiri faktora: Rešavanje problema, Traženje socijalne podrške, Izbegavanje – odvrćanje i Izbegavanje – povlačenje (Togas & Alexias, 2018), što potvrđuje heterogenost faktora Izbegavanje.

Test životne orijentacije – revidiran (*LOT-R*) namenjen je merenju Dispozicionog optimizma, zamišljenog kao jedne dimenzije, koja predstavlja kontinuum između optimizma i pesimizma (Scheier & Carver, 1985; Scheier, Carver, & Bridges, 1994). Na našem uzorku smo dobili dvofaktorsku strukturu s Optimizmom i Pesimizmom kao zasebnim faktorima. Dvofaktorska struktura je dobijena i u mnogim pređašnjim istraživanjima (Ferrando, Chico & Tous, 2002; Gaspar, Ribeiro, Matos, Leal, & Ferreira, 2009; Ottati & Noronha, 2017; Villarroel, Rubio, & Atenas, 2009).

Upitnik Skala nade kod odraslih (*AHS*) meri konstrukt koji se odnosi na sposobnost da se pronađu alternativni načini postizanja ciljeva kada situacija onemogućava uobičajene načine postizanja istih (Snyder et al., 1991; Snyder et al., 2005). Izvorno, skala meri dva faktora: Načini rešavanja problema (engl. *Pathways thinking*) i Sposobnost rešavanja problema (engl. *Agency thinking*). Na našem uzorku se potvrdila dvofaktorska struktura, a faktore smo nazvali Vera u sposobnost rešavanja problema i Unutrašnji oslonac. Smatramo da ovi nazivi bolje odražavaju značenja merene dispozicije.

Na našem uzorku smo dobili izraženije strategije prevladavanja koje su usmerene na rešavanje problema (od viših ka nižim vrednostima: Aktivno rešavanje problema, Usmerenost na problem, Socijalna podrška, Rešavanje problema uz razvoj ličnosti, Rešavanje problema uz pomoć drugih). Najmanje su u upotrebi strategije koje su usmerene na izbegavanje (Negiranje problema, Povlačenje od problema, Magijsko

mišljenje). Rezultati brojnih studija se poklapaju s dobijenim rezultatima. Tako je u istraživanjima Mavar (2009) i Vuletić-Prtorić (2002) potvrđeno da strategije prevladavanja usmerene na problem predstavljaju najčešće korišćenje strategije, kao i najefikasnije, i to u situacijama kada osoba procenjuje da ima kontrolu nad stresnim događajem i njegovim ishodom. Navedeni rezultati pokazuju da je adekvatnije deliti strategije prevladavanja na angažovano ili pristupajuće prevladavanje (engl. *engagement or approach coping*), usmereno na suočavanje sa stresorom i osećanjima povezanim s datom situacijom, i neangažovano ili izbegavajuće prevladavanje (engl. *disengagement or avoidance coping*) usmereno na izbegavanje stresora i osećanja povezanih s istim (Skinner, Edge, Altman, & Sherwood, 2003).

U pogledu ispitanih povezanosti između strategija prevladavanja i dimenzije Dispozicioni optimizam, dobijeni su rezultati po kojima Optimizam pozitivno korelira sa strategijama prevladavanja usmerenim na problem, dok pesimizam korelira sa strategijama prevladavanja izbegavanjem problema (Scheier, Carver, & Bridges, 2001; Scheier, Weintraub, & Carver, 1987). Kada se posmatra vrsta stresora, optimizam je bolji prediktor prevladavanja usmerenog na problem kod kontrolabilnih stresora kao što je akademski uspeh, i prevladavanja usmerenog na emocije kod nekontrolabilnih stresora, kao što su traume (Solberg Nes & Segerstrom, 2006). Istraživanja pokazuju da optimizam i socijalne mreže imaju uzajamno potkrepljujuće efekte (Segerstrom, 2007), što objašnjava približno slične vrednosti dobijene na strategijama usmerenim na problem i strategijama traganja za socijalnom podrškom. Drugim rečima, i strategije usmerene na socijalnu podršku zapravo su usmerene na rešavanje problema uz podršku drugih ljudi, kako smo formulisali u nazivu faktora. Pesimizam, za razliku od optimizma, usmerava ljude na samoporažavajuće obrasce ponašanja koji vode izbegavajućim strategijama prevladavanja i ponašanjima koja ugrožavaju lično zdravlje i blagostanje (Carver, Scheier, & Segerstrom, 2010).

Između strategija prevladavanja i dimenzije Nade, istraživanja pokazuju dinamičan i recipročan odnos (Folkman, 2014). Povećani nivo nade može promovisati strategije prevladavanja (Yucens at all., 2019). Rezultati našeg istraživanja pokazuju da su najizraženije povezanosti između Aktivnog rešavanja problema i Vere u sposobnost rešavanja pro-

blema, te Rešavanja problema uz razvoj ličnosti i Unutrašnjeg oslonca, što potvrđuje pretpostavku autora skale da se prva dimenzija Nade više odnosi na sposobnosti, dok se druga dimenzija više odnosi na motivacionu komponentu (Snyder, Rand, & Sigmon, 2005). Na kraju, da pomenimo da su nalazi istraživanja dimenzije Nade uglavnom slični nalazima istraživanja dimenzije Dispozicioni optimizam (Aspinwall, Richter, & Hoffman, 2001).

Razlike u pogledu pola na našem uzorku pokazale su da su veće vrednosti prisutne kod devojaka za strategije prevladavanja usmerene na rešavanje problema i socijalnu podršku, optimizam i dimenzije Nade, dok su kod mladića izraženiji Negiranje problema i Pezimizam. Slične nalaze iznosi Mavar (2009), po kome žene u većoj meri od muškaraca primenjuju prevladavanje usmereno na problem. Kod studenata je u većoj meri izražena tendencija ka upotrebi strategija koje su usmerene na izbegavanje nego kod studentkinja (Cabras & Mondo, 2018). Pokazalo se, takođe, da su žene pri suočavanju sa stresnim događajima više usmerene na emocije i traženje socijalne podrške (Amirkhan, 1990; Bijttebier & Vertommen, 1997; Long, 1990). Međutim, ima i drugačijih nalaza, da studenti pokazuju veće vrednosti u Rešavanju problema, a studentkinje u Izbegavanju (Ager & Maclachlan, 1998).

Razlike u pogledu vrste fakulteta možemo tumačiti kao razlike u pogledu pola s obzirom da poduzorak društvenih fakulteta većinom čine studentkinje, a prirodnih studenti. Međutim, možemo pretpostaviti da i druge dimenzije ličnosti učestvuju u izboru fakulteta, tako da se dobijene razlike mogu tumačiti i nezavisno od preklapanja s polom. Studenti društvenih fakulteta imaju izraženije sve strategije prevladavanja sem Negiranja problema, koji je izraženiji kod studenata prirodnih fakulteta. Kod studenata društvenih fakulteta takođe su izraženiji svi faktori dimenzije eksplanatorni stil sem Pesimizma, koji je izraženiji kod studenata prirodnih fakulteta. Ovo se objašnjava time što studenti fakulteta društvenog usmerenja u mnogo većoj meri izučavaju ponašanja ljudi i njihove reakcije na stresne i slične situacije. Kod studenata fakulteta prirodnog usmerenja možemo pretpostaviti da nedostatak poznavanja ljudskih obrazaca ponašanja i reagovanja na vanredne situacije izaziva blokadu i usmerava na izbegavanje suočavanja s problematičnim situacijama. Takođe, može se pretpostaviti da je kod studenata prirod-

nih fakulteta više izražena upotreba konvergentnog načina rešavanja problema. To može da objasni izraženiji Pesimizam kod njih, jer usmerenost na samo jedan način rešavanja problema sužava perspektivu sagledavanja problema, dok studenti društvenih fakulteta imaju sklonost da na više načina tragaju za adekvatnim rešenjem problema. Moguće je da je konvergentan način mišljenja studenata prirodnog fakulteta prisutan samo kod problema vezanih za socijalne situacije, dok drugačije pristupaju problemima iz oblasti prirodnih nauka.

Na kraju treba napomenuti da su rezultati ovog istraživanja dobijeni na prigodnom uzorku i da ih, stoga, možemo uzeti kao pokazatelje određenih trendova koji bi se ispitali u narednim istraživanjima.

5. Zaključak

Rezultati ovog istraživanja pokazali su da strategije prevladavanja koje studenti najčešće koriste jesu Aktivno rešavanja problema, Usmerenost na problem i Socijalna podrška, iako su vrednosti navedenih dimenzija umereno izražene. Ovakvi nalazi su u skladu s rezultatima drugih istraživanja. Studenti pokazuju izraženiji Optimizam naspram Pesimizma i izražene dimenzije Nade, što je takođe u skladu s rezultatima drugih istraživanja i potvrđuje povezanost datih dimenzija ličnosti sa strategijama prevladavanja usmerenim na problem, uključujući i one sa socijalnom podrškom. Studentkinje pokazuju izraženije vrednosti na strategijama i dimenzijama ličnosti usmerenim na angažovano suočavanje s vanrednim situacijama. Isto važi i za studente društvenih fakulteta što se može objasniti činjenicom da studentkinje čine većinu na tim fakultetima, ali se mogu uzeti i drugi faktori koji utiču na izbor fakulteta, posebno određene dimenzije ličnosti.

Dobijene povezanosti potvrđuju da je podela strategija prevladavanja na angažovane i neangažovane adekvatnija i upotrebljivija u svakom pogledu. Time se pravi razlika između aktivnog hvatanja ukoštac s problemom i angažovanja svih unutrašnjih resursa u savladavanju problema, i pasivnog prepuštanja i izbegavanja problema sa svim negativnim posledicama koje to donosi. Razlikovanje između strategija usmerenih na problem i usmerenih na emocije nije adekvatna, jer se preklapaju realnosti na koje se strategije odnose. Usmerenost na problem ne znači

da emocije ne učestvuju. Pre se može pretpostaviti da osobe s Optimizmom i Nadom imaju adekvatnu toleranciju na frustracije i umesto da se prepuštaju negativnim scenarijima koje vanredna situacija izaziva, aktivno se suočavaju s problemom, a adekvatna rešenja dovode do pozitivnih emocija. Usmerenost na emocije takođe ne znači da se osobe ne bave problemom, one ga sagledavaju iz pesimističke perspektive bez vere u sposobnost rešavanja problema. Drugim rečima, pošto ne vide izlaz iz situacije, oni izbegavaju i problem i negativne emocije tako što pokušavaju da ignorišu vanrednu situaciju u kojoj su se našli.

Razlike prema fakultetima i polu, koje postoje u upotrebi strategija prevladavanja, predstavljaju pokazatelj obrazovno-vaspitnim ustanovama da postoji potreba za angažovanim pristupom u sticanju kompetencija za aktivno suočavanje s vanrednim situacijama, a posebno kod studenata fakulteta prirodnih usmerenja i muškaraca. Vanredne situacije pogađaju sve slojeve stanovništva, a nisu svi podjednako pripremljeni za suočavanje s njima. Stoga su istraživanja strategija prevladavanja i povezanih dimenzija ličnosti značajna kao deo sveobuhvatnih priprema za adekvatan odgovor društvene zajednice na vanredne situacije.

Literatura:

- Abramson, L. Y., Seligman, M. E. P., & Teasdale, J. D. (1978). Learned helplessness in people: Critique and reformulation. *Journal of Abnormal Psychology, 87*, 49–74.
- Ager, A., & Maclachlan, M. (1998). Psychometric properties of the Coping Strategy Indicator (CSI) in a study of coping behaviour amongst Malawian students. *Psychology & Health, 13*(3), 399–409.
- Amirkhan, J. H. (1990). A factor analytically derived measure of coping: The Coping Strategy Indicator. *Journal of Personality and Social Psychology, 59*, 1066–1074.
- Aspinwall, L. G., Richter, L., & Hoffman, R. R. (2001). Understanding how optimism “works”: An examination of optimists’ adaptive moderation of belief and behavior. In E. C. Chang (Ed.), *Optimism and pessimism: Theory, research, and practice* (pp. 217–238). Washington, DC: American Psychological Association.
- Baum, A., Fleming, R., & Singer J. (1983). Coping with technological disaster. *Journal of Social Issues, 31*, 117–138.
- Bijttebier, P., & Vertommen, H. (1997). Psychometric properties of the Coping Strategy Indicator in a Flemish sample. *Personality and Individual Differences, 23*(1), 157–160.

- Buchanan, G., & Seligman, M. E. P. (1995). *Explanatory style*. New York: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cabras, C., & Mondo, M. (2018). Coping strategies, optimism, and life satisfaction among first-year university students in Italy: gender and age differences. *High Education, 75*(4), 643–654.
- Carver, C. S., & Scheier, M. F. (2014). *Dispositional optimism*. *Trends in Cognitive Sciences, 18*(6), 293–299.
- Carver, C. S., Scheier, M. F., & Segerstrom, S. C. (2010). Optimism. *Clinical Psychology Review, 30*, 879–889.
- Carver, C. S., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989). Assessing Coping Strategies: A Theoretically Based Approach. *Journal of Personality and Social Psychology, 56*(2), 267–283.
- Ferrando, P. J., Chico, E., & Tous, J. M. (2002). Propiedades psicométricas del test de optimismo Life Orientation Test. *Psicothema, 14*(3), 673–680.
- Folkman S. (2014). Stress, coping, and hope. In B. I. Carr and J. Steel (Eds), *Psychological Aspects of Cancer* (pp. 119–127). New York: Springer.
- Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1988). *The Ways of Coping Questionnaire*. Palo Alto: Consulting Psychologists Press.
- Gaspar, T., Ribeiro, J. L. P., Matos, M. G., Leal, I., & Ferreira, A. (2009). Optimismo em crianças e adolescentes: adaptação e validação do LOT-R. *Psicologia Reflexão e Crítica, 22* (3), 439–446.
- Genc, A. (2014). *Relacije između stres-procesa i ispitne anksioznosti – distrozije u sećanjima na emocije iz prošlih stresnih transakcija* (doktorska disertacija). Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Genc, A., Pekić, J., & Matanović, J. (2013). Mehanizmi suočavanja sa stresom, optimizam i generalna samoeфикаsnost kao prediktori psihofizičkog. *Pri-menjena psihologija, 6* (2), 155–174.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (2004). *Stres, procjena i suočavanje* [Stress, appraisal and coping]. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Long, B. C. (1990) Relation between coping strategies, sex-typed traits, and environmental characteristics: A comparison of male and female managers, *Journal of Counseling Psychology, 37*(2), 185–194.
- Mavar, M. (2009). Strategije suočavanja sa stresom kod adolescenata. *Acta Iadertina, 6*, 121–129.
- McCammon, S., Durham, J., Allison, E., & Williamson, J. (1988). Emergency workers, cognitive appraisal and coping with traumatic events. *Traum Stress, 1*, 353–372.
- Murphy, S. (1986). Stress, coping and mental health outcomes following a natural disaster. *Death Studies, 10*, 411–429.

- Ottati, F., & Noronha, A. P. P. (2017). Factor structure of the Life Orientation Test-Revised (LOT-R). *Acta Colombiana de Psicología*, 20(1), 32–39.
- Rexrode, K. R., Petersen, S., & O’Toole, S. (2008). The Ways of Coping Scale: A reliability generalization study. *Educational and Psychological Measurement*, 68(2), 262–280.
- Scheier, M. F., & Carver, C. S. (1985). Optimism, coping, and health: Assessment and implications of generalized outcome expectancies. *Health Psychology*, 4(3), 219–247.
- Scheier, M. F., Carver, C. S., & Bridges, M. W. (2001). Optimism, pessimism, and psychological well-being. In E. C. Chang (Ed.), *Optimism and pessimism: Implications for theory, research, and practice* (pp. 189–216). Washington, DC: American Psychological Association.
- Scheier, M., Carver, C. S., & Bridges, M. W. (1994). Distinguishing optimism from neuroticism (and trait anxiety, self-mastery, and self-esteem): A re-evaluation of the Life Orientation Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 1063–1078.
- Scheier, M. F., Weintraub, J. K., & Carver, C. S. (1987). Coping With Stress. Divergent Strategies of Optimists and Pessimists. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1257–1264.
- Segerstrom, S. C. (2007). Optimism and resources: Effects on each other and on health over 10 years. *Journal of Research in Personality*, 41, 772–786.
- Seligman, M. E. P. (1991). *Learned Optimism: How to Change Your Mind and Your Life*. New York: Pocket Books.
- Skinner, E. A., Edge, K., Altman, J., & Sherwood, H. (2003). Searching for the structure of coping: A review and critique of category systems for classifying ways of coping. *Psychological Bulletin*, 129, 216–269.
- Snyder, C. R., Harris, C., Anderson, J. R., Holleran, S. A., Irving, L. M., ... Sigmon, S. T. (1991). The will and the ways: Development and validation of an individual-differences measure of hope. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 570–85.
- Snyder, C. R., Rand, K. L., & Sigmon, D.R. (2005). Hope theory: A member of the positive psychology family. In C. R. Snyder and S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 257–276). New York, NY: Oxford University Press.
- Solberg Nes, L., & Segerstrom, S. C. (2006). Dispositional optimism and coping: A metaanalytic review. *Personality and Social Psychology Review*, 10, 235–251.
- Sorlie, T., & Sexton, H. (2001). The factor structure of “The Ways of Coping Questionnaire” and the process of coping in surgical patients. *Personality and Individual Differences*, 30, 961–975.